

Filosofický časopis mezi stalinismem a normalizací¹

Jan Mervart —

Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Historii Filosofického časopisu v letech 1953-1989 lze interpretovat několika způsoby. Mnozí ji budou číst jako příběh nesvobody se zastávkou v šedesátých letech a osvobozujícím prolomením na konci let osmdesátých. Jiní na tehdejší ročníky Filosofického časopisu budou uplatňovat dnešní vědecké standardy a budou se pozastavovat nad absurditou tehdejších kritérií vědeckosti. Ať již by východiskem této studie byla první nebo druhá varianta, neměly by dle mého soudu následující řádky přílišný význam: proměnných by bylo málo a výsledek znám příliš dopředu. Žádný autor historické studie se nemůže vyhnout hodnotícím soudům, ty se mnohdy do jeho textu nepřímou dostávají již prostřednictvím zvolených témat. Studie o proměnách Filosofického časopisu v daném období je nicméně pokusem o zaujetí pokud možno neutrálního badatelského postoje, který si klade nárok toto periodikum zasadit do širších společenských a politických souvislostí i chodu akademického a vědeckého života. Připomíná tak nejen texty, jež mají „přetrvávající hodnotu“, ale i ty, jejichž tematika i dikce jsou příznačné pro tehdejší historické situace a jejich atmosféru. Nejedná se zároveň o studii, jež by se Filosofickým časopisem zabývala výhradně jako dějinami jistého typu filosofické instituce. Jejím cílem není podat vyčerpávající rozbor jednotlivých oblastí a témat v časopise rozebíraných, ale objasnit základní trendy periodika, poťazmo filosofie, v proměnách poválečného Československa. Pohybuje se tedy na pomezí dějin vědy, stejně jako ideologie státního socialismu a jeho československé historie.

Jestliže obecně pro filosofii, podobně jako pro historiografii, platilo v éře komunistického panství úzké sepětí s politikou, Filosofický časopis představoval jeden z nejčistších příkladů tohoto paradigmatu. Tento vztah přirozeně procházel mnohými proměnami, stejně jako nezanedbatelným vývojem procházela oficiální stranická ideologie. Studie se proto Filosofickému časopisu

1 Stat' prošla standardním recenzním řízením Filosofického časopisu; pozn. red.

věnuje především na pozadí tří rozdílných fází vývoje poválečné filosofie, které úzce souvisejí s politicko-spoločenskými změnami. Nejprve se zaměřuje na první polovinu padesátých let, následně poukazuje na revize původní stalinské ortodoxie a nakonec se zabývá normalizační „konsolidací“. Volba této periodizace není náhodná, neboť Filosofický časopis měl ve všech třech fázích zcela jiný charakter, personální obsazení i autorský okruh. Po celou dobu však věrně odrážel atmosféru své přítomnosti a v jeho dějinách se nezrcadlí pouze vývoj filosofie, ale i proměny komunistického panství.

Po druhé světové válce byly z tradičních filosofických časopisů obnoveny *Česká mysl* a *Filosofická revue*. Oba však zanikly bezprostředně po politických proměnách roku 1948. Na počátku padesátých let byl v souladu s konstituováním nových společensko-ekonomických pořádků i celkovou atmosférou budovatelského nadšení ustanoven časopis *Sovětská věda – filosofie* (vycházel v letech 1951-1955), jehož základní motivací bylo šíření sovětských vědeckých poznatků v československém prostředí. Vznik Filosofického časopisu vyvolala absence ryze filosoficky zaměřeného periodika, stejně jako restrukturalizace československého vysokého školství a vědeckého výzkumu. Jeho počátky byly lemovány jednak založením Československé akademie věd a jeho Kabinetem pro filosofii, jednak aktuálními politickými událostmi. První číslo Filosofického časopisu vyšlo 15. dubna 1953, tedy jen několik týdnů od smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda a pouhých několik měsíců od procesu s Rudolfem Slánským.

Pro první polovinu padesátých let byla příznačná snaha vymezit filosofii jako vědeckou disciplínu postavenou na marxisticko-leninských základech, která bude přetrhávat pouta s „buržoazním způsobem myšlení“ a současně bude navazovat na „pokrokové tradice“ českých dějin; obojí samozřejmě za podmínky stálého kontaktu se sovětskou vědou.² Jestliže první znamenalo závazné pravidlo pro vymezení jakékoliv vědy, druhé bylo odvozeno od pojetí české historie a kultury Zdeňka Nejedlého. Filosofie a Filosofický časopis měly v tomto ohledu splňovat objevitelskou úlohu a odkrývat návaznost nového režimu na jeho minulost,³ zároveň v tomto pojetí nemohlo jít o „plané

2 Na tomto místě nevystačíme s rokem 1948 jako s jednoznačným mezníkem. Volání po těchto principech bylo nedílnou součástí poválečné atmosféry třetí republiky; je ovšem pravda, že teprve po nastolení komunistického režimu se staly tyto normy závazné. K tématu marxismu-leninismu v letech 1945-1948 viz Křest'an, J., Nejedlého projev „Slovo o české filosofii“ v historickém kontextu. In: Zilynská, B. – Svobodný, P. (eds.), *Věda v Československu v letech 1945-1953*. Praha, Karolinum, s. 307-319. Informační přehled poskytuje též Karel Mách'a, jehož interpretace je však značně zatížena jeho osobní účastí na utváření poválečné české filosofie. Srv. Mách'a, K., *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil IV/1 1945-1952. Brno, Moravská zemská knihovna 1996, s. 59-87.

3 „Tím jasnější nám bude zákonitost dějinného vítězství marxismu-leninismu,“ pravilo se v redakčním úvodníku prvního čísla Filosofického časopisu (Na cestu „Filosofickému časopisu“. Fi-

spekulování odtrženého od mas“, ale o poskytnutí teoretického nástroje pro revoluční přeměnu lidského individua a společnosti. Ne nadarmo tak všechna čísla Filosofického časopisu v letech 1953-1989 otevírala Marxova pověstná 11. teze o Feuerbachovi: „Filosofové svět jen různě vykládali: jde však o to jej změnit.“ Filosofický časopis nebyl určen pouze odborné, ale především také stranické a širší veřejnosti, současně měl vést boj proti „přežitkům měšťáckého myšlení“ a proti „nepřátelským ideologiím“ na úrovni „sociáldemokratismu“, „kosmopolitismu“, „sionismu“, „klerikalismu“, „buržoaznímu nacionalismu“ atd.

Septěti Filosofického časopisu se stalinským politicko-vědeckým diskurzem dokládá nejen otištění nekrologů na oba zemřelé státníky (včetně smutečních fotografií), ale i celá řada statí zabývajících se přímo Stalinem či stalinskou vědou.⁴ Jednu z nejvíce rezonujících kampaní této éry přitom představovala kampaň proti „kultu masarykovského demokratismu a humanity“. Paradoxní bylo, že její kulminace v letech 1953/1954 souvisela s upadajícím vlivem Z. Nejedlého, jemuž první číslo Filosofického časopisu věnovalo jakožto „zakladateli“ ČSAV mimořádnou pozornost.⁵ Na stránkách Filosofického časopisu se do boje proti „masarykismu“ zapojili tehdejší příslušníci mladé radikálně laděné generace Karel Kosík s Dragoslavem Slejškou v článcích o sociálních kořenech a domnělém humanismu masarykismu.⁶ Jakkoliv byla tato kampaň původně vedena především z řad historické obce, zmíněné texty ve Filosofickém časopise patřily mezi neostřejší vůbec a odrážely nejen radikalitu mladé stranické inteligence, ale nepřímo i poměr této generace k nestorovi české marxistické levice Zdeňku Nejedlému a jeho konzervativnímu výkladu českých dějin a kultury.⁷

losofický časopis, 1, 1953, č. 1, s. 10). V tomto duchu Nejedlý v návaznosti na Masaryka odkazoval především na Husa, Chelčického, Komenského, Dobrovského, Bolzana, A. Smetanu, Borovského, Palackého, Šabínu, Neruda a další.

- 4 Viz Soustrastný telegram Československé akademie věd Akademii věd SSSR k úmrtí předsedy Rady ministrů SSSR generalissima Stalina. *Filosofický časopis*, 1, 1953, č. 1, s. 1; Soustrastný telegram prezidia Akademie věd SSSR Československé akademii věd k úmrtí prezidenta Československé republiky Klementa Gottwalda. Tamtéž. Ze studii například viz Tondl, L., Problém vědeckých teorií ve světle Stalinových ekonomických statí. Tamtéž, s. 12-29; Ruml, V., Otázka společenských zákonitostí ve světle Stalinovy práce „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“. Tamtéž, s. 29-36; Volek, J., Význam posledních prací J. V. Stalina pro některé základní otázky teorie umění. *Filosofický časopis*, 2, 1954, č. 3, s. 240-258.
- 5 Novák, M., Zdeněk Nejedlý a teorie umění. *Filosofický časopis*, 1, 1953, č. 1, s. 66-81; Machovec, M., Revoluční humanismus Z. Nejedlého. Tamtéž, s. 81-88; Popelová, J., Zdeněk Nejedlý – mistr dialektické metody. Tamtéž, s. 44-65.
- 6 Viz Kosík, K., O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu. *Filosofický časopis*, 2, 1954, č. 3, s. 196-214; Slejška, D., „Masarykovská lži humanita“ – ideologický nástroj buržoasní reakce. Tamtéž, 215-229.
- 7 Srv. například Král, V., *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*. Praha, SNPL 1953; Pachta, J., *Pravda o T. G. Masarykovi*. Praha, Orbis 1953; Nečásek, F. – Pachta, J.

Marxisticko-leninská filosofie byla podle sovětského vzoru založena především na studiu dialektického materialismu (obecných ontologických, společenských a vědeckých zákonitostí) a historického materialismu (dialektickém vývoji ekonomických a společenských struktur v čase).⁸ K dalším preferovaným oblastem patřila estetika (zejména v duchu obhajoby socialistického realismu), dějiny filosofie a především studium její „pokrokové“ československé tradice. V prvních letech vydávání Filosofického časopisu tak převažovaly články věnující se povaze lidovědemokratického režimu a přechodu od kapitalismu k socialismu, otázky oblasti zájmu historického materialismu, vymezení se vůči strukturalistické tradici, studie týkající se J. Husa, J. A. Komenského, českých obrozenců a radikálních demokratů revoluce 1848.

Spojení s politikou se v této éře ovšem neprojevovalo pouze „sovětskostí“ témat a přímými odkazy na klasiky marxismu-leninismu. Tehdejší, ergo stalinské chápání vědeckosti bylo přímo úměrné stranickosti, tedy korespondenci filosofie s hlavními „dobovými požadavky“. Filosofie neměla a nemohla být autonomní disciplínou, ale bojovným nástrojem měnícím společenskou realitu; ostatně v dobovém diskurzu se hovořilo o „filosofické frontě“, která byla jedním z pilířů „fronty ideologické“. Podle Stalina totiž vztah mezi základnou a nadstavbou nebyl určován pouze jednosměrným pohybem ve smyslu mechanického vlivu materiálních společenských podmínek na společenské ideje, teorie a politické instituce. Jejich vznik byl podle něj sice určován základnou (společensko-ekonomickými vztahy), avšak zá-

(Pokrač. pozn. č. 7) (eds.), *Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce: z archívního materiálu o kontrarevoluční činnosti Masaryka a Beneše v letech 1917-1924*. Praha, SNPL 1954. Na téma stranické historiografie a kampaně proti marxismu viz Sommer, V., *Historiografie jako součást politiky. Zakladatelské období stranického dějepiscetví v Československu (1950-1955) a jeho kořeny*. In: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha, ÚSD 2010, s. 142-144. K průběhu kampaně viz též pasáž věnovanou likvidaci Ústavu T. G. Masaryka v letech 1952-1954. In: Zumr, J., *Dějiny Ústavu T. G. Masaryka*. Praha, ÚTGM 2012, s. 22-29. Autor také připomíná důležitou skutečnost při hodnocení stranické recepce T. G. Masaryka, a sice, že ještě roku 1950 bylo jeho výročí oficiálně připomínáno. Tamtéž, s. 21-22. Ohledně generačního střetu mezi Nejedlým a nastupujícími teoretiky marx-leninismu viz Kopeček, M., *Czech Intellectuals and the National Road to Socialism*, rukopis studie (25 s.). Na toto téma též Šámal, P., „Česká otázka“ ve světle stalinismu: Karel Kosík a koncept levicového radikalismu. *Soudobé dějiny*, 12, 2005, č. 12, s. 58-59.

8 Principy dialektického a historického materialismu odvozené z díla Marxe a Engelse byly vykládány v různých tradicích několika generacemi marxistických teoretiků. V éře stalinismu však za kanonický text platila Stalinova pasáž O dialektickém a historickém materialismu ze září 1938 publikovaná nejprve v *Otázkách leninismu* (Stalin, J. V., *Voprosy leninizma*. Leningrad, Gosudarstvennoe izdatelstvo političeskoj literatury 1939, s. 535-563) a v *Istorija veesojuznoj kommunističeskoj partii (bolševikov)*. Moskva, Pravda 1938, s. 99-127 (česky poprvé: *Dějiny všesvazové komunistické strany (bolševiků)*. *Stručný výklad*. Moskva, Nakladatelství cizojazyčné literatury 1939), následně vyšlo jako samostatná brožurka: Stalin, J. V., *O dialektičeskom i istoričeskom materializme*. Moskva, Politizdat při CK VKP(b) 1940 (česky poprvé: Stalin, J. V., *O dialektickém a historickém materialismu*. Moskva, Vydavatelství cizojazyčné literatury 1945).

roveň měl zpětně působit na změnu základny ve smyslu likvidace starého a budování nového režimu. Teorie „je s to uvést do pohybu široké masy lidu, je schopna je mobilizovat a organizovat z nich velkou armádu proletářské strany, odhodlanou rozbít reakční síly a prorazit cestu progresivním silám společnosti“⁹, stává se akcelerátorem společenského vývoje.

Filosofie měla být jedním ze zdrojů, o něž se měla jako o objektivní zákonitost („Strana proletariátu se tedy musí ve své praktické činnosti řídit nikoli nějakými náhodnými pohnutkami, nýbrž zákony vývoje společnosti, praktickými závěry z těchto zákonů“¹⁰) politika komunistické strany opírat, zároveň to však byla právě strana, která oficiálními usneseními určovala „aktuální požadavky doby“. Usnesení ze sjezdů KSČ, KSSS a politická prohlášení vědeckých institucí či konferenční rezoluce, jež se na stránkách Filosofického časopisu v padesátých letech hojně objevovaly,¹¹ tedy nepředstavovaly pouze nutnou podmínku, ale samotnou podstatu vědeckosti. Jakkoliv je podobné vymezení z dnešního pohledu těžko pochopitelné, politický až propagandistický charakter stalinské filosofie nebyl chápán negativně, ale jako „spojení vědy a praktické činnosti, spojení theorie a praxe...“¹²

Destalinizace proto nejprve neprobíhala ani tak na úrovni tematické změny, ale nutně musela začít postupnou emancipací filosofie od politiky, od

9 Stalin, J. V., O dialektickém a historickém materialismu. Citováno dle *Dějiny všesvazové komunistické strany (bolševiků)*. *Stručný výklad*, c.d., s. 113. Na specifičnost tohoto pojetí inspirovaného Plechanovem poukazuje Van Ree, E., Stalin as a Marxist Philosopher. *Studies in East European Thought*, 52, 2000, 4, s. 282-287.

10 Stalin, J. V., O dialektickém a historickém materialismu. Citováno dle *Dějiny všesvazové komunistické strany (bolševiků)*. *Stručný výklad*, c.d., s. 111.

11 Viz například Resoluce stalinské diskuse v Liblicích. *Filosofický časopis*, 1, 1953, č. 3-4, s. 291-292; Cvekl, J., Otázky vědy a kultury na IXX. sjezdu KSSS. Tamtéž, s. 37-44. O dogmatismu a rozvoji tvůrčí filosofické práce. *Filosofický časopis*, 2, 1954, č. 1, s. 1-13; Slovo sjezdu. *Filosofický časopis*, 2, 1954, č. 3, s. 185-196; Tenzer, O., Konference o úloze lidových mas při budování socialismu v ČSR a při plnění úkolů X. sjezdu KSČ. *Filosofický časopis*, 3, 1955, č. 3, s. 301-306; s. Holý, K., Konference o vědeckém komunismu. *Filosofický časopis*, 4, 1956, č. 6, s. 961-972.

12 Tamtéž. V tomto duchu také pozdní Stalinovu práci ocenil L. Tondl a V. Ruml. Příznačný je zejména Tondlův závěr: „Stalinova charakteristika poznání vědeckých zákonů je nesmírně významná pro všechny oblasti vědy. Věda a vědecktí pracovníci nemohou být lhostejní k životu kolem sebe. Má-li věda plnit svoje skutečné humanitní poslání, nesmí být oddělena a izolována od zájmů nepokrokovější třídy ve společnosti. (...) Zároveň také, bude-li naše cesta k socialismu opřena stále více o nové a bohatší vědecké znalosti všech oblastí, bude tím jistější, rychlejší a správnější. Skutečnost, že tato cesta sama je objektivním, nutným zákonem vývoje společnosti, musí v nás všech posilovat jistotu našeho přesvědčení, inspirovat všechny poctivé lidi našeho národa k ještě většímu úsilí a vlévat do srdcí všech čínorodý optimismus“. Viz Tondl, L., Problém vědeckých teorií ve světle Stalinových ekonomických statí. *Filosofický časopis*, 1, 1953, č. 1, s. 28-29. V oblasti historiografie tuto tematiku přelomově zpracoval Sommer, V., *Angažované dějepiscectví. Straničká historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha, Lidové noviny 2012, s. 56-152. Podobně zpracoval Michal Voříšek sociologii. Viz Voříšek, M., *The Reform Generation. 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective*. Praha, Kalich 2012, s. 95-126.

dělováním „vědeckosti“ a „stranickosti“.¹³ Byť jisté projevy odklonu od původního pojetí filosofie je možno vysledovat již před rokem 1956,¹⁴ hlavním katalyzátorem destalinizace se v tomto ohledu stalo Chruščovovo odhalení „kultu osobnosti“ na XX. sjezdu KSSS. Na rozdíl od Polska či Maďarska panovala ovšem v Československu zcela odlišná politická atmosféra. Vládnoucí garnitura A. Novotného nehodlala připustit širší diskusi o „kultu osobnosti“, která by ve svém důsledku, podobně jako v sousedních zemích, mohla ohrozit stabilitu režimu. Jakékoliv pokusy, jež volaly po svolání mimořádného sjezdu KSČ či po otevřené debatě,¹⁵ byly striktně odmítnuty. Krizi identity velké části stranického členstva a s ní spojené přehodnocování základních marxisticko-leninských dogmat však nebylo možné zdržet.

Obzvláštní deziluzi prožívali příslušníci stranické inteligence, kteří se ještě nedávno aktivně podíleli na budování režimu. Právě z jejich řad vycházely nejrazantnější a zároveň postupně se množící hlasy volající po jisté revizi stávajícího systému. Tento proces probíhal napříč intelektuální i kulturní sférou, a byť se v této době ještě příliš neprojevoval ve veřejném prostoru, začínal zaplavovat stranické schůze mnohých akademických, univerzitních a kulturních pracovníků.¹⁶ Právě na této úrovni docházelo k artikulaci celé řady závažných otázek a politických požadavků. Spolu s tím se z původního poslání vymaňovaly i jednotlivé vědecké disciplíny.

Filosofie, oprošťující se od pevného sepětí se stranickou politikou, brzy začala představovat jednu z neaktivnějších společenskoveďných oblastí, v níž k revizi stalinismu docházelo.¹⁷ Nesmíme se však nechat zmást samotným Filosofickým časopisem, jehož stránky o něčem podobném v těchto letech

13 Příkladem za všechny budí dlouhodobý zájem K. Kosíka o dějiny českého radikálního myšlení v 19. století, která oproti původnímu pojetí z přelomu čtyřicátých a padesátých let (studie publikované ve *Filosofickém časopise* či *Tvorbě*) doznala značných změn. Viz Kosík, K., *Česká radikální demokracie. Příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*. Praha, SNPL 1958. Neznamená to ovšem, že by intelektuálové, kteří ještě nedávno plédovali za stalinisté vymezení vědy a mnohdy ho neváhali poměrně ostře prosazovat, nyní zcela upustili od jakékoliv politické angažovanosti. Naopak, stále zůstávali politicky angažovanými marxistickými intelektuály. Pokud však již dříve měli pochybnosti o tom, že pojetí filosofie jako „politického prostředku“ napomáhajícího revoluční společenské přeměně „na čele s komunistickou stranou“ není zcela dostačující, XX. sjezd KSSS je v tomto názoru definitivně utvrdil.

14 Tato problematika by zasluhovala samostatnou studii, avšak značnou sebereflexi filosofů „insiderů“ naznačují materiály vypracované pro vnitřní potřeby Kabinetu pro filosofii ČSAV. Viz například *Poznámky k situaci na filosofické frontě* (23. 1. 1955); *O současném stavu a úkolech práce oddělení dialektického materialismu* (1955); *Stav a úkoly historického materialismu v kabinetu filosofie* (1955), vše osobní archiv J. Zumra.

15 Zajímavým způsobem líčí tehdejší diskuse a jejich reglementaci na Vysoké škole stranické Miloš Hájek. Viz Hájek, M., *Paměť české levice*. Praha, ÚSD 2011, s. 161-170.

16 Viz tamtéž; srv. Zápis z diskuse k výsledkům XX. sjezdu KSSS na členské schůzi ZO KSČ Kabinetu pro filosofii, 19. 3. 1956 – osobní archiv J. Zumra.

17 Srv. Kopeček, M., *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009, zejména s. 293-348.

příliš nevypovídají. Periodikum podobného charakteru (stejně jako například *Československý časopis historický*), bylo totiž pod permanentním tlakem na dodržování oficiální stranické linie. Ideologické orgány ÚV KSČ jednoduše nemohly připustit, aby se „vývěsní štít“ československé filosofie nějakým výrazným způsobem odlišil od stávající ideologie. Zatímco se tedy poměry ve Filosofickém ústavu ČSAV začínaly proměňovat směrem k větší pluralitě i odbornosti,¹⁸ ke změnám běžné redakční politiky Filosofického časopisu docházelo se značným zpožděním. Dílem to bylo zapříčiněno dohledem „shora“, dílem však limity, které si před sebe kladla sama redakční rada.¹⁹ Většina jejích členů totiž v této době rozhodně nepatřila k těm, kteří by se nějakým způsobem chtěli podílet na změně stalinského diskurzu anebo se dostávat do konfliktu s nadřazenými stranickými orgány.

Jednou z mála statí, která se explicitně na stránkách Filosofického časopisu vyjádřila k problematice „kultu osobnosti“ a jež se věnovala i širším společenským okolnostem stalinské éry, byl článek Milana Machovce.²⁰ Přestože se jednalo o poměrně opatrný text upozorňující na skutečnost, že boj proti „kultu“ musí být veden jen a výhradně komunistickou stranou (tedy dle jednotné oficiální linie) a nikoliv od stranické politiky oddělenými „intelektuálními výpady“, jeho autor upozornil na celou řadu příznačných atributů stalinismu a stalinské vědy. V souvislosti s ideologií „kultu osobnosti“ hovořil o „falešném vědomí“, stěžoval si na nahrazování odbornosti i vlastního úsudku citáty z klasiků marxismu-leninismu a na společenské vědy apologetizující aktuální společenský stav. Kritice příznačně podrobil též „vulgární“ pojetí teorie a praxe: „Rovněž ono spojení praktické politické moci s theoretickou činností nenachází obdoby.“²¹

Vzhledem k charakteru periodika ovšem zůstal Machovcův příspěvek na stránkách Filosofického časopisu osamocen. Atmosféru československé destalinizace „v mezích zákona“ sice odráželo ještě několik dalších příspěvků,²² největší debatou o vztahu filosofie a politiky nicméně zůstala diskuse započatá o rok dříve na stránkách *Literárních novin*. Její průběh a hlavní

18 Ivan Sviták ve svých vzpomínkách tuto skutečnost připisuje několika okolnostem: jednak řediteli Filosofického ústavu Ladislavu Riegrovi, jednak svému působení v pozici vědeckého sekretáře ústavu a jednak jistou privilegovaností postavení akademických pracovníků a možností kontaktu se zahraniční literaturou i vědeckou obcí. Viz Sviták, I., *Devět životů. Konkrétní dialektika*. Praha, SAKKO 1992, s. 106-114.

19 Od roku 1956 pracovala pod vedením Vladimíra Rumla ve složení: Josef Beneš, Miloš Kaláb, Milan Machovec, Ladislav Rieger, Radovan Richta, Dragoslav Slejška, Ladislav Tondl, Otakar Zich, Pavel Kovály (výkonný redaktor).

20 Machovec, M., O kultu osobnosti. *Filosofický časopis*, 5, 1957, č. 4, s. 570-605.

21 Tamtéž, s. 582.

22 Za zmínku stojí minimálně Dubský, I., Přínos G. Lukáče k marxistickým dějinám filosofie. *Filosofický časopis*, 4, 1956, č. 6, s. 811-842; Kalivoda, R., Od nadstavby k dialektice a od dialektiky k nadstavbě. *Filosofický časopis*, 4, 1956, č. 2, s. 239-255.

argumenty jsou dostatečně zrekonstruovány v odborné literatuře.²³ Za připomenutí ovšem stojí, že to byli pracovníci Filosofického ústavu (především Ivan Sviták, Karel Kosík, Robert Kalivoda a Irena Dubská), kteří plédovali za to, aby se filosofie – chce-li se stát vědou – vydělila ze sféry praxe, tedy stranické politiky. Součástí této debaty byly též články K. Kosíka a Josefa Zumra, jež se ve stejné době vyjadřovaly ke zdrojům marxistického myšlení. V duchu předchozího šlo o otevření marxismu směrem do minulosti (konkrétně o znovuoživení vlivu G. W. F. Hegela) a zároveň s tím i o vytvoření prostoru pro recepci soudobých filosofických směrů: existencialismu, fenomenologie či novopozitivismu.²⁴

První i druhé, včetně původního úsilí o upravení vztahu filosofie a politiky, však narazilo na nekompromisní odpor stranických ideologů. V návaznosti na některé uveřejněné i neuveřejněné texty a na bouřlivá jednání organizací KSČ při společenskovědních pracovištích rozhodl v březnu 1957 sekretariát ÚV KSČ o vytvoření komise mající za úkol zhodnotit vývoj a stav československé filosofie. Finální kritická zpráva byla k projednání politbyra ÚV KSČ předložena o dva roky později,²⁵ mezitím se však již naplno rozjela kampaň proti revizionismu; neboli proti nesprávným výkladům XX. sjezdu KSSS, které ve vyrovnávání se s „dogmatismem“ dávaly přednost „odtrženému akademismu“, „odtrhovaly marxismus od společenské praxe“, čímž objektivně napomáhaly „západní reakci“. Červnové zasedání ÚV KSČ roku 1957 za hlavní úkol nevytyčilo překonávání stalinismu, ale naopak boj proti revizionismu. Tuto politiku následně potvrdilo listopadové prohlášení vzešlé z moskevské schůzky dvanácti komunistických a dělnických stran a podobné byly i závěry XI. sjezdu KSČ z června 1958. Na mezinárodní úrovni k hlavním terčům kampaně mezi jinými patřili Henri Lefebvre, György Lukács a jugoslávský revizionismus,²⁶ v československém prostředí zejména I. Sviták, K. Kosík a L. Tondl (poslední jmenovaný byl obviněn z příklonu k „pozitivismu“).

23 Kopeček, M., *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009, zejména s. 304–314.

24 Tamtéž, s. 314–322. Živá byla též diskuse o historickém materialismu, která se do jisté míry prolínala se zmíněnými tématy. Na toto téma viz Růžička, J., *Formování historického materialismu. Několik poznámek k debatě o historickém materialismu ve Filosofickém časopise v druhé polovině 50. a začátkem 60. let*. In: Storchová, L. – Horský, J. (a kol.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Praha, albis international 2009, s. 95–121.

25 Viz Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/2 (politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 211, arch. j. 287, b. 10: *Zpráva o současné situaci ve filosofii* (projednáno 24. března 1959).

26 Jugoslávská delegace odmítla podepsat zmíněné prohlášení dvanácti komunistických a dělnických stran v listopadu 1957, v níž byl revizionismus interpretován jako hlavní hrozba, v dubnu byla potom publikována první verze programu jugoslávských komunistů, načež moskevské vedení neváhalo Bělehrad označit za centrum revizionistické konspirace – Griffith, W. E., *The Decline and Fall of Revisionism in Eastern Europe*. In: Labeled, L. (ed.), *Revisionism. Essays on the*

Detailní rozbor kampaně a jejích důsledků by překračoval rozměr této studie,²⁷ Filosofický časopis v ní nicméně sehrál svoji roli. Redakce zde publikováním textů Jindřicha Zeleného a autorské dvojice Vladimír Ruml – Jindřich Srovnal poskytla prostor pro tažení proti K. Kosíkovi a L. Tondlovi. Jednalo se o články, jež sice reagovaly na předchozí Kosíkovu i Tondlovu studii otištěnou ve Filosofickém časopise,²⁸ o původní politické motivaci jejich autorů ve smyslu střežení oficiální ideologie však nemohlo být pochyb. Jak Zelený, tak Ruml se Srovnalem překročili hranice běžné polemiky a Kosíka s Tondlem spojili s širšími revizionistickými jevy, přičemž společným jmenovatelem obou statí byla snaha o kompletní diskreditaci Kosíkovy i Tondlovy odborné práce.²⁹ Srovnatelným způsobem, byť nuancovanějšími argumenty, zaútočil též Zdeněk Mlynář na stat Jindřicha Fibicha, jež reagovala na byrokratické deformace socialistického systému.³⁰ V kampaňovitém duchu se současně nesl text L. Hrzala s názvem *Jednotně proti soudobému revisionismu*.

O postavení Filosofického časopisu, ale i o vnitřních proměnách československého socialistického panství, v těchto letech dostatečně vypovídá dvojí kritika snášejíci se na jeho adresu. První se paradoxně snesla ze strany nejvyšších orgánů ÚV KSČ, druhá vyšla o něco později z nitra Filosofického ústavu. Ve *Zprávě o současné situaci ve filosofii* z března 1959 bylo konstatováno, že Filosofický časopis (podobně jako stranický teoretický časopis *Nová mysl*) „neplní dosud polemicky bojovnou úlohu ve filosofii“ a že by měl v tomto ohledu sehrávat podstatně aktivnější úlohu. Zajištění větší operativnosti časopisu mělo podle ideologů ÚV KSČ přinést prolomení jeho izolovanosti

History of Marxist Ideas. London, George Allen and Unwin LTD 1962, s. 228-229. Nová roztržka s Jugoslávií se potom táhla do počátku šedesátých let a v Československu se vedle této kampaně měla projevit i připravovaným politickým procesem s tzv. jugoslávskou skupinou Klementa Lukeše. Vedle Albánie a Bulharska rozhodně Československo patřilo mezi nejaktivnější podporovatele celé antirevizionistické kampaně.

- 27 Shrnutí této kampaně a její konkrétní důsledky viz Kopeček, M., *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009, zejména s. 293-303.
- 28 Kosík, K., Třídy a reálná struktura společnosti. *Filosofický časopis*, 6, 1958, č. 5, s. 721-733; Zelený, J., O pseudomaterialistické tendenci v naší filosofii. *Filosofický časopis*, 7, 1959, č. 5, s. 643-677; Tondl, L., O možnostech typizace a kauzální analýzy společenského jednání. *Filosofický časopis*, 5, 1957, č. 4, s. 529-555; Ruml, V. – Srovnal, J., Nové problémy marxistické filosofie. *Filosofický časopis*, 7, 1959, č. 3, s. 299-321.
- 29 Kampaň se též přenesla na Filosofickou fakultu UK, kde došlo k veřejné kritice obou „provinilců“. Na základě vlastních zápisků tehdejší atmosféru těchto schůzí věrně rekonstruuje Tretera, I., *Vzpomínky na Bohumila Hrabala a na život vůbec*. Praha–Litomyšl, Paseka 2011, s. 154-167.
- 30 Fibich, Z., K problému byrokratismu. *Filosofický časopis*, 7, 1959, č. 1, s. 27-59; reakce Mlynář, Z., Byrokratismus a „metodologické instrumenty“ J. Fibicha. *Filosofický časopis*, 7, 1959, č. 4, s. 522-552. Diskusi o byrokratismu včetně dalších příspěvků do ní rekonstruuje Kopeček, M., *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960, c.d., s. 332-337*.

omezující se na autorský okruh Filosofického ústavu, rozšíření redakční rady a organizační podřízení VII. sekci ČSAV.³¹ Jakkoli tedy sám časopis nepředstavoval periodikum, v němž by výrazněji docházelo k revidování oficiální ideologie a politiky, stranické orgány z něj chtěly vytvořit účinný nástroj pro potírání jakýchkoliv odstředivých tendencí. Ostatně zanedlouho byla rekonstruována redakční rada (od 6. čísla 1959), v níž byli Ivan Dubský, Dragoslav Slejška (ten měl být členství v radě zbaven na základě nesouhlasu s uveřejněním útočných článků V. Rumla – J. Srovnala a J. Zeleného³²) a Ladislav Tondl nahrazeni Janem Beránkem, Ladislavem Hrzalem, Erikou Kadlecovou a Vladimírem Mlíkovským (pouze E. Kadlecová byla zaměstnankyní Filosofického ústavu).³³ Od čtvrtého čísla roku 1961 zároveň časopis změnil vydavatele z FÚ ČSAV na VII. sekci ČSAV a po vnitřní reorganizaci akademie téhož roku spadl pod Kolegium pro filosofii.

Obnovená redakční rada uveřejnila ve druhém čísle roku 1960 rozsáhlé programové prohlášení časopisu, v němž se přihlašovala k dosavadní kampani proti revizionismu a nutnosti dalšího boje proti němu („Svoboda vědecké diskuse nemůže nerespektovat hranice mezi vědou a nevědeckými názory“³⁴). Zároveň (sebe)kriticky hodnotila nedůsledné vystoupení Filosofického časopisu proti revizionistickým tendencím a vymezila poslání filosofie ve staronovém pojetí jednoty vědy a praxe: „Spojení filosofie s politikou neznamená degradaci filosofie na ‚služku politiky‘ (...) Má objektivní charakter...“³⁵ Normativní dikce celého prohlášení vůbec připomínala podobné texty, jež se o deset let později staly závazné. Po XX. sjezdu KSSS již nemohly odkazovat na Stalina, odvolávaly se tak na Lenina, avšak plédovaly v podstatě za stejné vymezení vědeckosti jako na začátku padesátých let. Výrazná změna však spočívala v hodnocení současné situace: zatímco o deset let dříve měla být filosofie bojovná („objektivní pravda“ byla realizována politikou KSČ v duchu zostřování třídního boje), v podmínkách přelomu padesátých a šedesátých let šlo již o „dokončení výstavby socialismu“ (11. července 1960 byla schválena Ústava Československé socialistické republiky). Filosofie tak měla vyjadřovat potřeby nové éry, což s sebou neslo jednak hodnocení současného stavu společnosti a dbání na ideovou jednotu, jednak také rozvíjení otázek přírodních věd a v neposled-

31 Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/2 (politické byro ÚV KSČ 1954-1962), sv. 211, arch. j. 287, b. 11.

32 Viz dokument vypracovaný ZO KSČ Filosofického ústavu roku 1962 s názvem O nedostatcích v práci Filosofického časopisu (1959-1962), osobní archiv J. Zumra (stejný dokument s přílohami též Národní archiv v Praze, f. Ivan Sviták, kr. 60).

33 Od roku 1959 přibyl též nový ředitel Filosofického ústavu Arnošt Kolman, který se na několik let vrátil do Československa z Moskvy a který paradoxně jako bývalý stalinský propagandista a dogmatik přispěl na Filosofickém ústavu k vytvoření poměrně liberální atmosféry.

34 Red., Za další rozvoj naší marxistické filosofie. *Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 2, s. 156.

35 Tamtéž, s. 154.

ní řadě „vědecko-technické revoluce“. Ostatně expertní skupiny této fáze vlády A. Novotného, stejně jako později za normalizace, na vědecko-technický pokrok³⁶ v nemalé míře sázely.

V naznačeném duchu se také neslo zaměření Filosofického časopisu, který publikoval řadu statí o leninismu³⁷ a otiskoval občasně výpady proti revizionismu,³⁸ vedle jiných se zde ale také objevovaly studie o vztahu marxismu-leninismu k přírodním vědám, kybernetice a o vývoji techniky a společnosti.³⁹ Redakce Filosofického časopisu současně přísně hlídala, aby na stránky časopisu nepronikla žádná z „revizionistických úchylek“. Za jistý symbolický zlom je možno v tomto ohledu považovat publikování diskuse o knize R. Kalivody *Husitská ideologie* v pátém čísle Filosofického časopisu roku 1962. Jednalo se o reakci Kalivodových kolegů na nevybíravě ideologickou recenzi M. Machovce.⁴⁰ Tato událost lemovala závěr protirevizionistické kampaně, která sice zcela neutichla, avšak v průběhu následující dekády již nikdy nedosahovala obdobné intenzity. Zároveň předznamenávala léta, kdy na stránky

36 Konceptu „vědecko-technické revoluce“ dalo Novotného vedení KSČ zelenou na přelomu 50. a 60. let; pod vlivem teorie industriálních společností se opíral o rozvoj vědy a techniky jakožto určujících faktorů v budování socialistické společnosti.

37 Roku 1960 se jednalo o studie k 90letému výročí Leninova narození – viz například Mácha, K. – Mlíkovský, V., *Živý Lenin. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 3, s. 305-317; Mlynář, Z., *Leninovy myšlenky o překonání parlamentarismu a naše historické zkušenosti. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 6, s. 843-863. Dále pak šlo o mezinárodní souvislosti: Formánek, M., *Některé aktuální problémy současného mezinárodního komunistického a dělnického hnutí. Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 5, s. 673-696; Srovnal, J., *Metodologický význam marxisticko-leninského určení charakteru epochy. Filosofický časopis*, 10, 1962, č. 1, s. 1-14.

38 Bělková, M., *Proti revizionistickému pojetí třídního boje v přechodném období. Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 1, s. 21-44; Gedö, A., *Revizionistický kult živelnosti a zákony socialistické výstavby. Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 5, s. 724-748.

39 Srv. například Burcev, P., *O zpomalení procesů v kosmických raketách. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 1, s. 64-67; Kamarýt, J., *Význam teorie otevřeného systému v současné biologii. Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 4, s. 550-573; Kolman, A., *O zákonitostech vývoje přírodních věd. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 3, s. 318-326; týž, *Na obranu Kybernetiky. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 4, s. 515-529; Málek, I., *Co je mičurinské zaměření biologie. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 6, s. 877-898; Menert, E., *Další výzkum rozvoje vyšší nervové činnosti. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 1, s. 68-73; Mleziva, M., *K teorii konečných automatů. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 3, s. 342-367; Samek, A., *Krise mechanického materialismu v biologii. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 5, s. 683-702; Pachner, J., *Teorie relativity a dialektický materialismu. Filosofický časopis*, 8, 1960, č. 6, s. 925-939; týž, *Některé otázky moderní kosmogonie. Filosofický časopis*, 10, 1962, č. 6, s. 900-918; Zeman, J., *Filosofické problémy kybernetiky. Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 3, s. 416-420. Již v této době nechyběly ani sociologické studie věnující se kritice „buržoazní sociologie“ nebo vývoji socialistické společnosti. Stejně jako později publikovala v *Sociologickém časopise* (založen 1965, vycházel od ledna 1966) řada filosofů, bylo v této době možno na stránkách Filosofického časopisu číst budoucí autory *Sociologického časopisu* (M. Jodl, E. Kadlecová, autorská dvojice Tlustý – Klofáč, P. Machonin). K tomuto tématu srv. Voříšek, M., *The Reform Generation. 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective, c.d.*, s. 127-184.

40 Jak Machovcova recenze, tak zmíněná diskuse jsou s příslušnými odkazy otiskovány v tomto čísle na s. 115-144 a na s. 145-192.

Filosofického časopisu pronikaly (navzdory přetrvávajícímu konzervativismu redakční rady⁴¹) nejen dříve kritizovaní marxisté a nová témata související s celkovou atmosférou šedesátých let, ale i autoři odlišného ideového a filosofického zaměření. Obojí by nicméně nebylo možné bez mezinárodních souvislostí ve východním bloku, vnitropolitických událostí a opožděně zahájené československé destalinizace, ale ani bez vzdorovitých postojů pracovníků Filosofického ústavu.

V říjnu roku 1961 se uskutečnil XXII. sjezd KSSS, na němž N. S. Chruščov opětovně kritizoval kult Stalinovy osobnosti a jeho přežívání. Ve sjezdových dokumentech se navíc hovořilo o tom, že dogmatismus nepředstavuje menší nebezpečí než revizionismus. Při budování komunistické společnosti byla společenským vědám přiřknuta významná úloha, přičemž vedle politického akcentu byl kladen velký důraz na jejich odbornost (nemalá pozornost byla například věnována sociologii). Pokud „obrat k člověku“ ještě nedávno představoval „subjektivistickou revizi marxismu“, nyní byl mimo jiné kladen důraz na „všestranné a hluboké prozkoumání problémů duchovního světa osobnosti z pozic marxismu“.⁴² Vliv sovětského sjezdu se promítl o rok později do XII. sjezdu KSČ, na němž byl vyhlášen boj proti dogmatismu, jenž vedl k rehabilitacím obětí politických procesů. Československé vedení KSČ se současně na počátku šedesátých let muselo ve stále větší míře zabývat narůstajícími ekonomickými problémy, které v srpnu 1962 vyústily v krach nedávno vyhlášené třetí „pětiletky“. Vedle krize identity stranických intelektuálů tak pro komunistické lídry vyvstával další vážný problém, totiž vzrůstající nespokojenost širších vrstev obyvatelstva.

Nespokojení straničtí intelektuálové nyní vystupovali z defenzivy a kritizovali na nejrůznějších úrovních podobu stávajícího socialistického modelu anebo jeho jednotlivé projevy. Opírali se přitom o obsah oficiálních dokumentů a sváděli s ideologickými orgány KSČ nejeden spor o interpretaci pojmů jako „překonávání dogmatismu“, o zásady „demokratického centralismu“, pravou tvář „leninských principů“ a podobně. Tento proces, v jehož rámci přestávala být respektována přísná stranická hierarchie a relativizoval se jediný výklad oficiální politické linie, se promítl i do úsilí o změnu podoby Filosofického časopisu.

41 Srv. například s konzervativním výkladem XII. sjezdu KSČ, který přinesl redakční úvodník ještě v prvním čísle roku 1963. Viz red., Rozvoj socialistické společnosti a naše filosofie. *Filosofický časopis*, 11, 1963, č. 1, s. 1-8.

42 Mitin, M. B., XXII. sjezd a úkoly vědecké práce v oblasti marxisticko-leninské filosofie. *Filosofický časopis*, 10, 1962, s. 629. V kapitole Filosofie člověka připisuje Gordon Skilling XXII. sjezdu KSSS roli impulzu pro rozvoj československé filosofie. Viz Skilling, H. G., *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton, Princeton University Press 1976, s. 95.

Závodní organizace Filosofického ústavu, v níž před několika lety proběhla bouřlivá diskuse o Chruščovově referátu a odkud vycházela řada kritických připomínek a námětů, vypracovala v roce 1962 kritický elaborát *O nedostatcích v práci Filosofického časopisu*. Pracovníci ústavu při rekapitulaci posledních pěti let časopisu vyčítali především „neujasněnost a nesoustavnost jeho filosofické linie“, jež mu prakticky vtiskuje charakter sborníků. Stěžovali si na nízkou úroveň příspěvků, jež neodpovídá tehdejší domácí filosofické produkci, na nedostatečné vyrovnávání se se stalinskou minulostí a na minimální reflektování soudobých filosofických trendů, jakými byly například nový realismus, novotomismus, existencialismus, fenomenologie a podobně. Základní příčinou neutěšeného stavu bylo podle autorů složení redakční rady a styl její práce opírající se o vypracovávání posudků omezeným okruhem odborníků, většinou jejími členy,⁴³ což nutně vede k jednostrannému zaměření časopisu. Vedle řady dílčích návrhů na zlepšení úrovně Filosofického časopisu dominoval požadavek na vytvoření „reprezentativní redakční rady“. Podtón celého elaborátu, který byl primárně určen ideologickému oddělení ÚV KSČ, samozřejmě nepřímou vyzýval k odstoupení šéfredaktora časopisu Vladimíra Rumla (byl jím od roku 1956). Ten se sice oprávněně těšil důvěře stranických ideologů, zato však mizivému respektu ve filosofické obci.

Šéfredaktorský post Filosofického časopisu (byl tehdy spojen s funkcí předsedy redakční rady) se zanedlouho skutečně uvolnil, ovšem za zcela jiných okolností, než si autoři zmíněného elaborátu představovali. Stávající ředitel Filosofického ústavu Arnošt Kolman totiž po neúspěšném pokusu o proniknutí do ÚV KSČ otevřeně kritizoval A. Novotného, čímž si cestu do vyšších pater stranické politiky definitivně uzavřel. Na počátku roku 1963 tak Československo opustil, a přestože stranická organizace Filosofického ústavu navrhovala do svého čela laureáta státní ceny K. Gottwalda a autora *Husitské ideologie* Roberta Kalivodu, zasáhl do akademické sféry sekretariát ÚV KSČ a rozhodl, že ředitelem FÚ jmenuje šéfredaktora Filosofického časopisu.⁴⁴ Navzdory nesouhlasu většiny pracovníků ústavu, jeho stranických orgánů i minimální Rumlově vědecké erudici (za dobu svého působení na FÚ nepředložil kandidátskou práci)⁴⁵ prosadil sekretariát nekompromisně svoje, slevil

43 Podle rozboru recenzentů v přílohách zprávy se mělo za sledované období jednat o 66 posuzovatelů, nejopakovanější ovšem byli právě členové redakční rady.

44 Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/4 (sekretariát ÚV KSČ 1962-1966), sv. 10, arch. j. 16, b. 10: *Kádrové opatření ve Filosofickém ústavu a v redakci Filosofického časopisu* (projednáno 19. června 1963).

45 Ruml byl v letech 1953-1958 zaměstnancem kabinetu/ústavu, následně potom pracovníkem Katedry filosofie Vysoké školy stranické. ZO KSČ FÚ se se svou stížností obrátila na tehdejšího tajemníka Čestmíra Císaře, odpovědného za vědu a ideologii, i přímo na ÚV KSČ. Viz Dopis

však nakonec alespoň v otázce Rumlova nástupce do vedení časopisu. Tím se měl původně stát vedoucí filosofické rubriky *Nové myslí* Vladimír Mlíkovský, po projeveném odporu vůči navrhovanému řediteli a po konzultacích s členy Kolegia pro filosofii ČSAV však sekretariát ÚV KSČ svoje stanovisko přehodnotil a odložil otázku šéfredaktora Filosofického časopisu ad acta.⁴⁶

Tato kauza odráží běžný chod stranického intelektuálního a akademického života nejuvolněnějšího desetiletí komunistického panství více, než se na první pohled může zdát. Přes proklamované teze XXII. sjezdu KSSS a XII. sjezdu KSČ je zřejmé, že vedení KSČ nehodlalo kontrolu ideologické sféry nikterak pouštět z očí. Jakmile však jednou vědomě rezignovalo na přímé administrativní zákroky, muselo pod tlakem zdola čas od času učinit mnohé kompromisy. Chtě nechtě tak rozšiřovalo prostor, který samo nemohlo plně kontrolovat. V případě Filosofického časopisu se sice práce redakce příliš nezlepšila, neboť nový šéf redakční rady Miloš Kaláb byl pověřen prací až o rok a půl později, zásah z vyšších míst byl ovšem odvrácen a do Filosofického časopisu postupně pronikaly články tematicky i autorsky odlišné.⁴⁷ O koncepční změnu potom v letech 1966-1969 usiloval šéfredaktor Milan Průcha, který se snažil z Filosofického časopisu vytvořit otevřené odborné periodikum.

Přitažlivost a živost diskusí ve Filosofickém časopise se nemohla v šedesátých letech srovnávat s *Literárními novinami*, *Hostem do domu*, *Plamenem*, *Kulturní tvorbou* či *Kultúrnym životom*, kam filosofickými tématy přispívali autoři jako K. Kosík, I. Sviták, M. Průcha nebo L. Sochor. Hodnotící zpráva časopisu vypracovaná pracovníky FÚ roku 1967 časopisu znovu vyčítala značnou nekonceptnost a nesystematičnost,⁴⁸ přesto se jednalo o éru, kdy oficiální stranická politika ovlivňovala jeho podobu nejméně a kdy v časopise bylo ve srovnání s předchozí i následujícími dekadami možno najít nejpestřejší škálu příspěvků. Důkazem toho budiž skutečnost, že drtivá většina marxis-

(Pokrač. pozn. č. 45) Čestmíru Císařovi z 21. května 1963 a Dopis ÚV KSČ ze dne 6. listopadu 1963 (Národní archiv v Praze, f. Ivan Sviták, kr. 60).

46 Viz Národní archiv v Praze, 02/4, sv. 11, arch. j. 18, b. 17: Změna usnesení sekretariátu ÚV KSČ o jmenování vedoucího redaktora Filosofického časopisu ČSAV.

47 Karel Mácha sice v souvislosti s nástupem Miloše Kalába od 3. čísla roku 1964 hovoří o „čistkách v revizionistickém stylu“ („Säuberung“ auf revisionistischen Art) a jednoznačně „změně mocenských poměrů“ v rámci časopisu, jeho interpretace je nicméně značně nadsazená. Srv. Mácha, K., *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil IV/2 1953-1989*. Brno, Moravská zemská knihovna 1998, s. 117.

48 Zouhar, J., *Česká filosofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*. Brno, Academicus 2009, s. 37-40 (ukázka z materiálu *Stručné hodnocení situace v české marxistické filosofii*). Obtížnost prosazení ucelnější koncepce podoby Filosofického časopisu autorovi této studie zpětně potvrdil Milan Průcha, podle něhož šlo spíše o publikování dosud zapovězených autorů a otevírání prostoru pro nemarxistické filosofické myšlení. – Rozhovor autora s M. Průchou ze dne 30. listopadu 2012.

tických i nemarxistických příspěvků, z nichž se skládá toto číslo, byla původně uveřejněna právě v této době.

Vedle dosavadních témat – jako kybernetika, přírodní vědy či vědeckotechnická revoluce – se stále více ke slovu dostávala problematika lidského individua. Nejednalo se pouze o marxistickou antropologii,⁴⁹ ale v souladu s tehdejší kulturní atmosférou též o studie zabývající se soudobou literaturou⁵⁰ či dědictvím Franze Kafky.⁵¹ Ke slovu se také dostávalo zhodnocení produkce francouzského existencialismu⁵² i soudobé varianty západního marxismu.⁵³ „Novohegelíánskou úchylku“ druhé poloviny padesátých let současně vystřídal obnovený zájem o Hegelovu filosofii.⁵⁴

V šedesátých letech se také množily studie o nemarxistických filosofických směrech.⁵⁵ Jistý prim v tomto ohledu sehrávala fenomenologie: nejen vzhledem k četnosti jednotlivých statí zabývajících se touto disciplínou,⁵⁶

-
- 49 Mácha, K., Problémy osamělého člověka v moderní „průmyslové civilizaci“. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 5, s. 739-759; Průcha, M., ‚Cogito‘ a první filosofie v marxismu. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 3, s. 423-434; Kalivoda, R., Revolučně romantický rodokmen Marxova myšlení. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 6, s. 788-802; Sviták, I., Modely člověka. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 2, s. 258-273.
- 50 Styjová, M., Svět a lidé v prózách A. Solženicyna. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 5, s. 680-690.
- 51 Bystřina, I., Poznámky k noetické a společensko-etické problematice Kafkova díla. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 4, s. 453-469.
- 52 Bednář, J., Ontologické a noetické předpoklady Camusovy absurdní etiky. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 2, s. 215-229; Kautman, F., Sartre a my. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 5, s. 603-617; Mokřejš, A., Tajemství bohů a vládců. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 2, s. 208-229.
- 53 Tlustá, M., Poznámky ke „Zdravé společnosti“ Ericha Fromma. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 2 a 5, s. 198-208, s. 661-679; Habermas, J., Poznání a zájmy. Přel. S. Sousedík. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 2, s. 189-198.
- 54 Celé číslo bylo dokonce Hegelovi věnováno – viz studie Bednář, J., Hegelova kritika „Bürgerliche Gesellschaft“ ve Fenomenologii ducha a ve Filosofii práva. *Filosofický časopis*, 12, 1964, č. 4, s. 529-452; Dubský, I., Hegel a Československo. Tamtéž, s. 453-468; Kubeš, M., Hegelovo pojetí funkce symbolu a znaku v procesu poznání. Tamtéž, s. 521-538; Loužil, J., Ignác Jan Hanuš a jeho obrana proti nařčení z hegelianismu. Tamtéž, s. 547-551; Major, L., Heidegger a Hegel. Tamtéž, s. 539-546; týž, K Hegelově filosofii náboženství. Tamtéž, s. 495-520; Sobotka, M., Poznání a předmětná činnost v Hegelově filosofii. Tamtéž, s. 469-495. Stejně tak třetí číslo z roku 1967, které otisklo některé příspěvky z pražského mezinárodního kongresu Hegel-Gesellschaft (4. až 11. 9. 1966). Mezi jinými studií Marcuseho, M. K. Mamardašvilho, E. V. Iljenkova nebo Gerharda Schmidta (viz Marcuse, H., Zum Begriff der Negation in der Dialektik. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 3, s. 375-379; Mamardašvil, K. M., Hegels „Philosophie des Rechts“ und der Existenzialismus. Tamtéž, s. 392-413; Iljenkov, V. E., Hegel und die Entfremdung. Tamtéž, s. 420-425; Schmidt, G., Die Stellung der Religion in Hegels Staatsphilosophie. Tamtéž, s. 426-434.
- 55 Bendlová, P., Teilhard de Chardin a soudobý katolický personalismus. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 5, s. 702-721; Loewenstein, B., Iracionalismus a civilizace. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 1, s. 45-60; Geuss, A., M. Heidegger a umělecké dílo. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 5, s. 676-685; Kautman, F., Strukturalismus v díle J. Mukařovského. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 4, s. 494-512.
- 56 Srv. například Bayerová, M., Husserlova fenomenologická metoda a její předmět. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 2, s. 214-227; Michňák, K., Fenomenologie hodnoty neboli dialektika abstraktního. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 5, s. 722-738; Dubský, I., Domov a bezdomoví. *Filosofický*

ale i ke skutečnosti, že páté číslo roku 1967 bylo věnováno šedesátinám Jana Patočky.⁵⁷ Zároveň zde na pokračování vycházel jeho Úvod do Husserlovy fenomenologie.⁵⁸ Vedle toho se v šedesátých letech na stránkách časopisu objevili myslitelé, jejichž vztah k marxismu byl minimálně problematický. Patřili k nim J. B. Čapek, Karel Engliš, J. L. Fischer, Maurice Merleau-Ponty, Stanislav Sousedík a další.⁵⁹

Neznamená to ovšem, že by v šedesátých letech docházelo k lineárnímu rozšiřování svobodomyšlného prostoru s vrcholem v pražském jaru 1968. V letech 1962-1967 provázela československou intelektuální a kulturní sféru celá řada kampaní, jejichž prostřednictvím se vedení KSČ pokoušelo obnovit ideologickou hegemonii. Filosofie byla velice často spojována s teoretickou základnou pro neblahé jevy v dalších společenských oblastech, zejména v umění, a proto patřila mezi často kritizované disciplíny.⁶⁰ Ještě v první polovině šedesátých let se tak stranické orgány pokoušely využít Filosofického časopisu jako jistého vnitřního korektivu společenských věd. Napovídá tomu například úvodník Ladislava Hrzala z prvního čísla roku 1964 reagující na ideologickou kampaň, která o několik týdnů později vyústila v přijetí dokumentu *Poslání a stav kulturních časopisů*,⁶¹ kritizujícího mimo jiné nejen filosofickou publicistiku, ale i nadšené recenzi přijetí Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*. Hrzalův text se nesl v duchu obhajoby marxistické filosofie člověka, autor pochvalně citoval raného Marxe, A. Schaffa i J.-P. Sartra a zdůrazňoval potřebu řešení antropologických otázek v soudobé socialistické společnosti. V závěru ovšem přešel k odsouzení nekritické recepce Kosíkovy knihy a varoval před „zdůrazňováním všelidských hledisek“, které nakonec

(Pokrač. pozn. č. 56) časopis, 14, 1966, č. 2, s. 181-208; Bayerová, M., Husserlův objev intencionality. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 1, s. 33-54.

57 Viz například Černý, J., Filosofické problémy hry. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 5, s. 655-666; Dubský, I., Svět, domov a cesta u Jana Patočky. Tamtéž, s. 609-624; Kohout, J., Konstancy a proměny Patočkovy filosofie. Tamtéž, s. 599-608; Major, L., Sebevědomí a čas. K Patočkově interpretaci Hegelovy estetiky. Tamtéž, s. 625-635; Zumr, J., S Janem Patočkou o filosofii a filosofech. Tamtéž, s. 585-598

58 Patočka J., Úvod do Husserlovy fenomenologie. I-IV. *Filosofický časopis*, 13, 1965, č. 5 a 6, s. 693-701, 821-849; týž, Úvod do Husserlovy fenomenologie. V-VII. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 1, 3 a 5, s. 1-21, 289-305, 569-589.

59 Čapek, J. B., Hus ve vztahu k realismu a nominalismu. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 1, s. 153-158; Engliš, K., O hodnotě a hodnocení. Tamtéž, s. 117-131; Fischer, J. L., O kategoriích. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 3, s. 306-318; týž, O kategoriích. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 1, s. 94-117; Merleau-Ponty, M., Předmluva k Fenomenologii vnímání. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 5, s. 590-602; Sousedík, S., Větrovského polemika s Goudinem. *Filosofický časopis*, 14, 1966, č. 3, s. 384-395; týž, Technika filosofické disputace v 17. století. *Filosofický časopis*, 15, 1967, č. 1, s. 132-152.

60 Na toto téma viz Mervart, J., Dialektika konkrétního v zrcadle sporů mezi aparátem ÚV KSČ a kulturní obcí. In: Hrubec, M. – Pauza, M. – Zumr, J. (eds.), *Myslitel Karel Kosík*. Praha: Filosofia 2011, s. 55-78.

61 Viz *Rudé právo* z 3. 4. 1964.

vede k záměně „socialistického humanismu“ za „humanismus buržoazní“⁶² Na podobné tendence se o rok předtím snažila upozornit studie kritizující etickou koncepci tehdejší stoupající hvězdy maďarského humanistického marxismu Ágnes Hellerové.⁶³

Jestliže článků ve Filosofickém časopise na toto téma přeci jen ubývalo, stranické archivy jednoznačně ukazují, že tlak ideologů KSČ nepolevoval ani ve druhé polovině šedesátých let. „Neutěšený stav“ československé filosofie byl mimo jiné připisován nedostatečné aktivitě Filosofického časopisu („nevedl soustavný boj proti nesprávným názorům“). V pozdní éře A. Novotného však stranické orgány neměly dostatečné páky na to, aby výrazným způsobem časopis, potažmo směřování filosofie a společenských věd, změnil.⁶⁴ Paradoxní je, že společným jmenovatelem kritiky Filosofického časopisu byla v šedesátých letech „nekoncepčnost“. Zatímco ideologické oddělení ÚV KSČ však tuto výtku chápalo jako „nedůsledné postoje“ při vytváření a obhajobě stranické ideologie, ve značné části filosofické obce byl tento pojem chápán právě naopak: „Dřívější beztvárnost časopisu byla sice překonána zlepšením odborné úrovně, avšak jinak zůstává linie nejasná.“⁶⁵

Pražské jaro 1968 bylo příliš krátké na to, aby ve zmíněném duchu podoba Filosofického časopisu zásadním způsobem změnilo. Na jeho stránkách můžeme sice sledovat podobný trend jako v předchozích letech,⁶⁶ hektičnost

62 Hrzal, L., K některým novým úkolům filosofie. *Filosofický časopis*, 12, 1964, č. 1, s. 1-12.

63 Makaiová, M. – Földesi, T., Ke kritice etického revizionismu. Přel. B. Jurecká a Š. Lorándová. *Filosofický časopis*, 11, 1963, č. 1, s. 22-40.

64 Podrobnější rozbor by opět vykračoval mimo rámec této studie. Minimálně za připomenutí stojí kritický materiál projednávaný sekretariátem ÚV KSČ v lednu 1965 (téhož roku, kdy se institucionálně vyděluje sociologie a vzniká *Sociologický časopis* nazvaný *Situace ve Filosofickém ústavu ČSAV a návrhy na opatření*). Viz Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/4 (1962-1966), sv. 32, arch. j. 60, b. 1. V únoru téhož roku se vedení KSČ vracelo k plnění přijatých usnesení z roku 1959 a bylo atmosférou ve filosofii podobně rozladěno. Viz Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/1 (předsednictvo ÚV KSČ 1962-1966), sv. 94, arch. j. 98, b. 3: *Plnění usnesení politického byra ÚV KSČ z března 1959 o situaci ve filosofii* (stejnou zprávu projednávala i Ideologická komise ÚV KSČ a sekretariát téhož orgánu). Podobné problémy v souvislosti s marxisticko-křesťanským dialogem řešil sekretariát ÚV KSČ nedlouho před Novotného pádem v listopadu 1967. Viz Národní archiv v Praze, f. KSČ-ÚV 1945-1989, 02/4 (1966-1971), sv. 21, arch. j. 31, b. 2: *Informace o situaci v oblasti filosofie*, ve *Filosofickém ústavu ČSAV a zhodnocení symposia Paulus Gesellschaft*.

65 *Stručné hodnocení situace v české marxistické filosofii* – citováno dle Zouhar, J., *Česká filosofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*. Brno, Academicus 2009, s. 38.

66 Srv. Dubská-Novozámská, J., Existencialismus v anglosaském světě. *Filosofický časopis*, 16, 1968, č. 3, s. 425-443; Bayerová, M., Filosofie a věda u Husserla. Tamtéž, s. 365-370; Kautmann, F., Dostojevskij a Markýz de Sade. Tamtéž, s. 384-399; Sviták, I., Surrealistický obraz člověka. Tamtéž, s. 400-407; Průcha, M., Technika a filosofie. Tamtéž, č. 3, s. 357-364; Richta, R., Technika a situace člověka. *Filosofický časopis*, 16, 1968, č. 5, s. 641-657; Sousedík, S., Teorie zhušťování a zřetřování v díle Rodriga Arriagy. Tamtéž, č. 5, s. 673-698. Roku 1968 také mohlo na stránky Filosofického časopisu proniknout aktuální téma marxisticko-křesťanského dialogu, na němž se podílela celá řada českých filosofů (V. Gardavský, R. Kalivoda, M. Machovec, M. Průcha).

událostí a vnitřní dynamika „jara“ ovšem způsobila, že nejživější diskuse vyvolané filosofy byly vedeny na stránkách *Literárních listů* nebo týdeníku *Student*.⁶⁷ Vliv tohoto politického a společenského procesu je možná nejvíce patrný na prvních číslech časopisu roku 1969, byť v jeho druhé polovině se již spíše jednalo o obhajobu stávajícího stavu.⁶⁸ Legendární je zejména první číslo roku 1969 věnované strukturalismu, jeho české tradici a vztahu k marxismu, které je dodnes patrně nejcitovanějším a nejvzpomínanějším vydáním *Filosofického časopisu* napříč jednotlivými společenskými vědami. Po tvrdém nástupu normalizační politiky společenské „konsolidace“ využil *Filosofický časopis* následujícího roku třisetletého výročí úmrtí J. A. Komenského k úkroku směrem k jisté „apolitičnosti“. Ojedinelé články naznačující opatrnou kontinuitu s předchozím obdobím však můžeme najít ještě v tomto ročníku.⁶⁹

Normalizace časopisu úzce souvisela s „konsolidací“ *Filosofického ústavu*, který se také od 3. čísla 1969 stal opětovným vydavatelem periodika. Započala již v létě 1969 kritikou připravovaného čísla věnovaného M. Heideggerovi. Ve stejné době došlo k rozhodnutí odvolat dosavadního šéfredaktora M. Průchu a změnit redakční radu s cílem „zabezpečit podstatné zlepšení ideových koncepcí práce *Filosofického časopisu*“.⁷⁰ S platností od 2. čísla 1970

(Pokrač. pozn. č. 66) V Mariánských Lázních se také na jaře 1967 (27.-30. 4. 1967) na toto téma uskutečnila mezinárodní konference s účastí nejvýraznějších mezinárodních postav dialogu. V krajně napjaté atmosféře léta a podzimu 1967 bylo prakticky nemožné, aby se této události dostalo větší publicity. Viz Girardi, G., *Církev tváří v tvář ateistickému humanismu. Filosofický časopis*, 16, 1968, č. 5, s. 721-743; Vyskočil, J., *K problematice dialogu marxismu s křesťanstvím a judaismem. Tamtéž*, 699-720. Čtvrté číslo *Filosofického časopisu* bylo současně věnované indologické problematice.

67 Srv. Šámal, P., *Co přineslo Pražské jaro Literárním novinám? Příspěvek k charakteristice jednoho týdeníku (a jedné generace)*. In: Kupcová, H. (ed.), *Pražské jaro 1968. Literatura – film – média. Materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou*. Praha 20.-22. května 2008. Praha, Literární akademie 2009, s. 171-182; Mervart, J., Kosík, Kalivoda, Sviták a *Pražské jaro 1968* (rukopis studie právě vychází in: Kohák, E. – Trnka, J. (eds.), *Hledání české filosofie. Soubor studií*. Praha, *Filosofia* 2013, s. 195-209).

68 Přestože od původního záměru uspořádat heideggerovské číslo k filosofovým osmdesátým narozeninám bylo v podmínkách rané normalizace upuštěno („číslo neobsahuje zásadní kritickou stať napsanou z marxistických pozic“ – Vyjádření k tematickému číslu věnovanému M. Heideggerovi. *Archiv akademie věd, f. Filosofický ústav ČSAV, inv. č. 163, sign. 721, Filosofický časopis 1955-1970*), ve dvojčísle 5-6 byly otištěny stati I. Dubského, J. Patočky a L. Hejždánka. Srv. Dubský, I., *Na cestě. Filosofický časopis*, 17, 1969, č. 5 a 6, s. 703-719; Hejždádek, L., *Svět řeči a řeč světa. Tamtéž*, s. 714-720; Patočka, J., *Co je existence? Tamtéž*, 682-702.

69 Viz například Cibulka, J., *Kritická síla dialektiky v díle T. W. Adorna. Filosofický časopis*, 18, 1970, č. 1, s. 54-62.

70 Konkrétně o tom 27. srpna 1969 rozhodla Ústavní rada *Filosofického ústavu* – viz *Archiv akademie věd, f. Filosofický ústav ČSAV, inv. č. 163, sign. 721, Filosofický časopis 1955-1970*. Normalizace *Filosofického ústavu* začala ve stejné době a již v průběhu roku 1969 byla poměrně intenzivní. Ve výroční zprávě za rok 1969 bylo na její vrub připsáno zpoždění „výzkumného plánu“ – viz

tak řízení časopisu převzal J. Kamarýt.⁷¹ O nedlouho později (počínaje rokem 1971) byl ovšem do čela Filosofického časopisu instalován Jakub Netopilík, který časopis řídil až do konce roku 1989. Příznačné je, že členové redakční rady přestali být jmenovitě uváděni v tiráži časopisu, kde v následujícím dvacetiletí můžeme číst pouze lakonické: „řídí Jakub Netopilík s redakční radou“. Poslední šéfredaktor předlistopadového období zároveň, podobně jako V. Ruml, přišel „zvenčí“: J. Netopilík měl za sebou kariéru v nakladatelství Svoboda a na Vysoké škole politické, kde byl v podmínkách rané normalizace (1969) jmenován docentem (od 1976 prorektorem VŠP).

Tato opatření zajistila, aby se Filosofický časopis věnoval především aktuálním požadavkům nových politických poměrů⁷²: jednotliví autoři se vyrovnávali s předchozím revizionistickým obdobím a deklarovali jasný návrat ke spojení filosofie a politiky. Hlavním úkolem konsolidace ve filosofii byl ideologický útok na cokoliv, co mělo spojitost s jejím vnitřním vývojem šedesátých let a s vytvářením podmínek k následné „kontrarevoluci“.⁷³ Kritické zhodnocení dosavadního filosofického vývoje současně patřilo k jednomu z hlavních úkolů „zkonsolidovaného“ Filosofického ústavu. Tohoto záměru se ujala autorská dvojice budoucího bestseleru *Ideologický boj ve vývoji české filosofie*⁷⁴ Ladislav Hrzal a Jakub Netopilík, jejichž studie vycházela ve Filo-

Archiv Akademie věd, f. Sběrka základních dokumentů ČSAV, kr. 126, Filosofický ústav (zprávy o činnosti).

- 71 Rozhodnutím Vědeckého kolegia filosofie a sociologie z 8. 12. 1969. Vedle ideových důvodů je zde zároveň patrná snaha po zefektivnění práce redakce. Byla zřízena funkce jejího předsedy (J. Zelený) a zástupců vedoucího redaktora (M. Svoboda, L. Tošenovský). Ostatní členové redakční rady: Jaromír Bartoš, Jiří Cetl, Břetislav Fajkus, Jindřich Filípec, Dalimír Hajko, Zdeněk Javůrek, Jaromír Loužil, Evžen Menert, Jaroslava Pešková, Vladimír Ruml, Jindřich Srovnal a Ludvík Svoboda.
- 72 Tato tendence návratu k „plnění ideologické funkce“ je zřetelně patrná ze zápisů redakční rady v průběhu roku 1970 – viz Archiv akademie věd, f. Filosofický ústav ČSAV, inv. č. 163, sign. 721, Filosofický časopis 1955-1970. Již roku 1969 bylo ve výroční zprávě FÚ konstatováno, že „úroveň objednaných statí a v poslední době i recenzí měla v celku vzestupnou tendenci“ – viz Archiv Akademie věd, f. Sběrka základních dokumentů ČSAV, kr. 126, Filosofický ústav (zprávy o činnosti).
- 73 Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, přijaté v prosinci roku 1970 se na toto téma vyslovovalo velmi jednoznačně: „Závažné problémy a krizové jevy v ideologické oblasti, které vznikaly a narůstaly v naší společnosti již delší dobu, vyústily po lednu 1968 v překrucování, v popírání a posléze i v příkré odmítání základních principů marxisticko-leninského světového názoru ve filozofii, v sociologii, v historii, v ekonomii, v oblasti státu, práva a výstavby strany i v kultuře a umění, kde všude docházelo k přímé kapitulaci před buržoazní ideologií.“ Viz *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Praha, Odd. propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971.
- 74 Hrzal, L. – Netopilík, J., *Ideologický boj ve vývoji české filosofie*. Praha, Svoboda 1975 (druhé vydání 1983). Kniha se dočkala i ruského překladu. Viz tíž, *Bor'ba protiv filosofskogo revizionizma v Českoslovačii*. Moskva, Mysl' 1982.

sofickém časopise na pokračování.⁷⁵ Vedle odsouzení revizionismu patřilo ke konstitutivním tématům normalizační ideologie rozvíjení leninismu jakožto opory stranické politiky a „proletářského internacionalismu“.⁷⁶

Jakkoli českoslovenští normalizátoři odsuzovali poststalinskou éru A. No- voutného za nedostatečnou stranickou aktivitu, kterou by bývalo třeba vyvi- novit k zamezení ideologického štěpení KSČ, přebíralo z ní koncept budování socialistické společnosti. Pod vlivem reálného socialismu Leonida Brežněva bylo sice upuštěno od utopického přechodu ke komunismu, o němž hovořil ještě N. S. Chruščov na konci padesátých let, nyní však šlo o poklidné budová- ní postindustriální společnosti sovětského typu: „rozvinutého socialismu“.⁷⁷ Filosofie v tomto společenském procesu neměla sehrávat jen roli obhájk- yně ideologické jednoty, podobně jako v předchozím desetiletí měla přispí- vat k rozvoji socialismu promyšlením vědeckotechnické revoluce⁷⁸ založené na kontaktu s přírodními vědami. V této oblasti nebyla kontinuita pouze tematická, ale i personální, neboť autor *Civilizace na rozcestí*⁷⁹ a pravděpo- dobně i novinářské fráze „socialismus s lidskou tváří“ Radovan Richta, jehož pražské jaro vyneslo do čela Filosofického ústavu, od roku 1970 Ústavu pro filosofii a sociologii,⁸⁰ zůstal jako vrchní dohlížitel na „konsolidaci“ ve filoso-

75 Hrzal, L. – Netopilík, J., K analýze vývoje české marxistické filosofie. *Filosofický časopis*, 19, 1971, č. 3. s. 333-356; Poznámky k některým aspektům boje marxisticko-leninské a buržoazní ideologie v letech 1945-1949. *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 2, s. 167-181; tíž, Poznámky k některým aspektům formování marxisticko-leninské filosofie v letech 1949-1956. *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 3, s. 310-336; tíž Poznámky ke kritice dogmatismu a k boji proti revizionismu v české filosofii 1956-1962 (I. část) *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 5, s. 704-723; tíž, Poznámky k vývoji marxisticko-leninské filosofie 1956-1962 (II. část). *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 6, s. 896-912; tíž, Poznámky k antropologické revizi marxisticko-leninské filosofie. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 3, 4 a 5, s. 438-449, 625-640 a 743-757. Přesné odkazy na další články vymezující se vůči marxistickému revizionismu předchozího období by přerostly do „obludných“ rozměrů. Mezi jejich autory vedle zmíněné dvojice patřili: Miloslav Formánek, Jindřich Filipec, Zdeněk Javůrek, Jiří Loukotka, Josef Mužík a další.

76 Šolc, M., Objektivní zákonitost vedoucí úlohy KSČ. *Filosofický časopis*, 19, 1971, č. 3, s. 391-402; Čáповá, Š., Poslání a úloha dělnické třídy – jedna z hlavních otázek ideologického boje. *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 6, s. 840-843.

77 Na toto téma viz Suri, J., The Promise and Failure of ‚Developed Socialism‘: The Soviet ‚Thaw‘ and the Crucible of the Prague Spring, 1964-1972. *Contemporary European History*, 15, 2006, No. 2, s. 133-158; Sandle, M., Brezhnev and Developed Socialism: the Ideology of Zastoi? In: Bacon, E. – Sandle, M. (eds.), *Brezhnev Reconsidered*. New York, Palgrave Macmillan 2002, s. 165-187.

78 Nutno ovšem podotknout, že normalizační pojetí VTR bylo prosto filosofie člověka i hlubších sociologizujících rozborů a směřovalo k výhradně technokratickému modelu společnosti.

79 Richta, R. a kol., *Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1966 (druhé vydání 1967, třetí vydání 1969).

80 O sloučení filosofického a sociologického ústavu rozhodlo presidium ČSAV 19. 12. 1969 a 25. 2. 1970. Nově vzniklý ústav, který měl zcela odpovídat požadavkům rozvíjení vědy ve znormalizované společnosti „rozvinutého/reálného socialismu“, pohltil též Kabinet teorie a metodologie vědy ČSAV – viz Archiv Akademie věd, f. Sběrka základních dokumentů ČSAV, Ústav pro filoso-

fii v čele této instituce a platil za hlavního garanta vědeckotechnické revoluce.⁸¹

Ideologický nástup⁸² tak postupně vystřídal ustálený okruh témat „rozvinutého socialismu“, o nichž bylo možno ve Filosofickém časopise publikovat. Podobně jako v celé znormalizované společnosti nebyl tlak nejvyšších stranických orgánů v tomto období potřeba. Dostatečnou zárukou pro udržování oficiální linie konečné politické formy socialismu („reálného socialismu“) byl šéfredaktor, jeho redakční rada i stranickými prověřkami „zkonsolidovaný“ Ústav pro filosofii a sociologii.⁸³ Stranické archivy o filosofii a Filosofickém časopise v tomto dvacetiletí prakticky mlčí, respektive nejvyšší grémia KSČ se jimi nezabývala jako narušiteli pořádku; s trochou nadsázky by se dalo říci, že je nahradily konkrétní problémy „rozvinutého socialismu“ v podobě stavby metra, bytové výstavby či zlepšování životní úrovně. Příznačná je v tomto ohledu skutečnost, že znovuobnovená Ideologická komise ÚV KSČ fungovala pouze v roce 1970, po přelomovém XIV. sjezdu KSČ v květnu následujícího roku jí už nebyla potřeba.

Přestože v této éře byla výraznější tematická, natož ideová odchylka prakticky nemožná,⁸⁴ nebylo by prozíravé vidět tehdejší ročníky Filosofického časopisu výhradně prizmatem strnulé monolitnosti, kterou tato éra většinou evokuje. Vedle zmíněných témat se zde objevovaly zasvěcené studie z dějin filosofie⁸⁵ a prostřednictvím ideologické kampaně paradoxně též informované

fii a sociologii, Organizační řády ústavu. Normalizační vědecká politika a vytváření podobných „obřích“ pracovišť by bezesporu zasluhovaly samostatnou studii.

- 81 Richta, V., Vědeckotechnická revoluce a socialismus. *Filosofický časopis*, 19, 1971, č. 1, s. 3-27; týž, Člověk a technika. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 4, 557-564; týž a kol., Ke kritice buržoazních filosofických přístupů k soudobému vědeckotechnickému pokroku. *Filosofický časopis*, 31, 1983, č. 1, s. 38-55. Není bez zajímavosti, že po sloučení se Sociologickým ústavem byl Ústav pro filosofii a sociologii členěn na sekci filosofie, sociologie a vědeckotechnické revoluce.
- 82 Za jeden z jeho nejostřejších projevů je možno považovat studii ruské badatelky, která na počátku sedmdesátých let pobývala v Praze (srv. Skaržinskaja, V. D., Koncepce „otevřeného systému“ marxistické filosofie v úloze „trojského koně“ mezinárodního revizionismu, *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 4, s. 453-483) a jejíž pohled byl patrně příliš radikální i pro tehdejší normalizátory. Ostatně její kniha (*Obyknovennyj revizionizm*, Moskva, Nauka 1976), v níž se kriticky vyjadřovala i o některých tehdejších exponentech společenských věd, nebyla přeložena do češtiny. Viz též Skaržinskaja, V. D., Koncepce „deideologizace“ marxistické filosofie – východisko revizionismu. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 6, s. 833-862.
- 83 Na principy setrvačné „autokontroly“ ve znormalizované společnosti sedmdesátých let upozorňuje v kapitole Proskribce M. Šimečka. Viz Šimečka, M., *Obnova pořádku*. Praha, Atlantis 1990, s. 60-67.
- 84 Jistou anomálií je v tomto smyslu studie věnovaná Ladislavu Klímovi. Viz Svoboda, J., Ladislav Klíma – filosof smířlivého vzdoru. *Filosofický časopis*, 28, 1980, č. 5, s. 699-716.
- 85 Viz například Berka, K., K současnému stavu bolzanovského bádání. *Filosofický časopis*, 24, 1976, č. 5, s. 705-720; Herold, V. – Mráz, M., Jan Milíč z Kroměříže a husitské revoluční myšlení. *Filosofický časopis*, 22, 1974, č. 6, s. 765-785; Herold, V., K problematice subjektu ve středověké filosofii. *Filosofický časopis*, 35, 1987, č. 6, s. 887-896; Sobotka, M., Feuerbachova filosofie „smyslového člověka“. *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 6, s. 858-882; týž, Proces vzdělávání vědomí

stati o frankfurtské škole a kritické teorii.⁸⁶ Specifickou kapitolu představují příspěvky Jindřicha Zeleného, který patřil mezi nejvěrnější zastávce normalizačních pořádků a znovu nastolené jednoty vědy a politiky, jeho studie se nicméně vyznačovaly značnou erudovaností.⁸⁷ V souvislosti s vědeckotechnickou revolucí začala na konci šedesátých let vznikat prognostika, která se navzdory dekádě svého původu stala jednou z preferovaných disciplín. Studie tohoto typu, stejně jako texty věnované teorii řízení,⁸⁸ poměrně věrně odrážejí technokratické představy tehdejších normalizátorů o „rozvinuté“ socialistické společnosti.⁸⁹ Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let k těmto otázkám přibyla problematika „socialistického společenského vědomí“ a „vědeckého ateismu“.⁹⁰ Osmdesátá léta jsou potom lemována občasnými studiemi o lidském mozku, teorii informace a otázkám lidské a umělé inteligence.⁹¹

Karel Mácha upozorňuje zároveň na skutečnost, že naznačené tendence byly roku 1985 výrazně posíleny Gorbačovovým důrazem na dialektiku

(Pokrač. pozn. č. 85) v Hegelově fenomenologii ducha. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 3, s. 357-368; týž, Pojem praxe u Hegela. *Filosofický časopis*, 26, 1976, č. 1, s. 135-142; Popelová, J., Palackého filozofie českých dějin. *Filosofický časopis*, 24, 1974, č. 4, s. 562-574.

86 Viz například Havelka, M., Frankfurtská škola a tzv. „nová levice“. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 4, s. 610-624; Horák, P., Dějinná proměna „kritické teorie společnosti“. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 4, s. 582-609.

87 Viz například Zelený, J., Dialektika a systémový přístup. *Filosofický časopis*, 20, 1972, č. 5, s. 570-593; týž, Kantova transcendentální logika. *Filosofický časopis*, 22, 1974, č. 4, s. 454-567; týž, Znovu o logice Marxova Kapitálu. *Filosofický časopis*, 25, 1977, č. 3, s. 345-355.

88 Viz například Klusoň, V., Normativní přístupy ke společenskému řízení. *Filosofický časopis*, 27, 1979, č. 2, s. 181-192; Pittner, M., Řízení jako sociální jev. *Filosofický časopis*, 27, 1979, č. 2, s. 160-179.

89 Charvát, F., KSČ a její poznávací role: k úloze společenských věd při tvorbě prognóz. *Filosofický časopis*, 19, 1971, č. 2, s. 202-208; Šulc, O., Marxisticko-leninská prognostika v boji proti buržoazním koncepcím výzkumu budoucnosti. *Filosofický časopis*, 19, 1971, č. 1, s. 102-135; Sirácky, A., Úloha prognostiky v společenském vývine. *Filosofický časopis*, 21, 1973, č. 5, s. 803-807; Adam, S., Globální problémy a rozvoj plánování a prognostiky. *Filosofický časopis*, 28, 1980, č. 6, s. 882-904; Jirásek, J., O významu střídaní technologických způsobů výroby v Marxově pojetí vědeckého předvídaní. *Filosofický časopis*, 32, 1984, č. 5, s. 683-696; Hlavatý, K., ekonomické rozpory a funkce řídicích pracovníků. *Filosofický časopis*, 32, 1984, č. 4, s. 468-482; Kutta, F., K úloze filozofie ve výzkumu plánovitého řízení sociálních procesů. *Filosofický časopis*, 33, 1985, s. 665-667.

90 Z mnoha článků na toto téma viz zejména studie autorské dvojice Brychnáč, V. – Čechák, V., Dialektickomaterialistické přístupy ke zkoumání společenského vědomí. *Filosofický časopis*, 31, č. 1, s. 13-36; či šesté číslo *Filosofického časopisu* z roku 1986; nebo například monotematické číslo věnované vědeckému ateismu – *Filosofický časopis*, 28, 1980, č. 5.

91 Radil, T., Experimentální výzkum mozku a individuální vědomí člověka. *Filosofický časopis*, 28, 1980, č. 1, s. 73-85; týž, Hmoty, pohyb, energie, informace a lidský mozek. *Filosofický časopis*, 35, 1987, č. 3, s. 423-428. Zejména potom třetí číslo *Filosofického časopisu* z roku 1986 věnované „filozofickým a společenským souvislostem mikroelektroniky“, do něhož přispěli Jaroslav Jirásek, Karel Mráček, Michal Mejstřík, Josef Šmajš, Radim Valenčík a Martin Hemelík, Ladislav Hohoš, Milan Žiak, Ondřej Landa, Jiří Zeman, Petr Hájek, Josef Linhart, Josef Khol, Tomáš Radil, Vlastimila Mlíková a Jaroslav Rajchl. Jednalo se o výstupy z interdisciplinární konference pořádané 12.-13. 11. 1985 v Praze.

„výrobních sil a výrobních vztahů“, což v rámci historického materialismu umožnilo odhlédnutí od otázek ryze ekonomické a vědeckotechnické povahy.⁹² Vedle zmíněných témat se do popředí dostávaly aktuální otázky povahy „rozvinutého socialismu“⁹³ a v souvislosti s uvolňováním mezinárodního napětí též tzv. globalistiky. Náznaky této disciplíny můžeme zaznamenat již v první polovině osmdesátých let ve studiích věnujících se ekologii.⁹⁴ Teprve nástup M. Gorbačova a razantní změna politicko-ideologického sovětského diskursu však umožnily, aby pod vlivem anglofonní a sovětské technokratické literatury byly analýzy založené na „antagonismu společenských tříd“ (pořadí východního a západního bloku) nahrazeny obecnými úvahami nad osudem globální populace.⁹⁵ Tyto otázky byly zároveň spojeny se strategicko-vojenskými tématy a politologickými analýzami.⁹⁶

Reálné uvolnění Gorbačovovy perestrojky však do Československa pronikalo pomaleji než do jiných zemí socialistického bloku, a do pozdních osmdesátých let je možno na stránkách Filosofického časopisu číst výrazně ideologické stati a prohlášení. Přesto je minimálně v posledních dvou ročnících

92 Mácha, K., *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil IV/2 1953-1989*, c.d., s. 223.

93 Valenčík, R., Rozvinutý socialismus: hybné síly a hybné síly hybných sil. *Filosofický časopis*, 34, 1968, č. 1, s. 23-37; Růžička, R., Podmíněnost vývoje a povaha společenských vztahů etapy rozvinutého socialismu. Tamtéž, s. 38-52; Pittner, M., Dialektickomaterialistické pojetí vztahů mezi subjektem a objektem v systému řízení – důležitý prostředek zvyšování efektivnosti plánovitěho řízení. Tamtéž, s. 53-73.

94 K. Mácha současně v této souvislosti upozorňuje (Mácha, K., *Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil IV/2 1953-1989*, c.d., s. 236) na Richtovu pozdní studii (zemřel 1984): Richta, R., Globální problémy současnosti a rozvoj vědy a techniky. *Sociologický časopis*, 19, 1983, č. 2, s. 160-168. Ekologické tematické byla věnována podstatná část prvního čísla Filosofického časopisu roku 1984 – viz Šmajš, J., Problém vztahu společnosti a přírody. *Filosofický časopis*, 32, 1984, č. 1 s. 1-30; Steigerwald, R., Ekologický nebo socialistický humanismus. Tamtéž, s. 31-45; Kolářský, R. Ekologický kontext potřeb a potřeba filosofie. Tamtéž, s. 45-55; Zeman, J., K filosofickým otázkám ekofyziky. Tamtéž, s. 56-63; později potom bylo „filosofii a ekologickému systému“ věnováno 5. číslo roku 1989.

95 K tomuto tématu srv. Sedlák, J., *Globální problémy lidstva*. Praha, Svoboda 1985. Na stránkách Filosofického časopisu zejména potom šesté číslo roku 1985 se zvláštní sekci „Socialismus a globální problémy současnosti“ (jednalo se o příspěvky z mezinárodní konference pořádané 4.-6. 6. 1985 v Praze) – viz Pecan, J., Věda a globální problémy současnosti. *Filosofický časopis*, 33, 1985, č. 6, s. 773-785; Zagladin, V. V. – Frolov T. I., Socialismus a globální problémy civilizace. Tamtéž, s. 785-800; Arab-Ogly, A. E., Globální problémy naší epochy a jejich demografický aspekt. Tamtéž, s. 800-809; Jirásek, J., Středání technologického způsobu výroby jako globální činitel. Tamtéž, s. 810-816; Kopecný, M., Mezinárodní program „Geosféra – biosféra – globální změny“ jako řešení otázek globálního životního prostředí lidstva. Tamtéž, s. 821-822.

96 Mrázek, F. – Machleidt, P., Některé otázky tvorby strategií a hodnocení v oblasti biotechnologií. *Filosofický časopis*, 33, 1985, č. 3, s. 389-394; Ryšavý, B., Ekosystémy a chemická válka. *Filosofický časopis*, 33, 1985, č. 6, s. 817-821; Weichhold, J. Místo zelených v zápase za zajištění míru a za odzbrojení. *Filosofický časopis*, 34, 1986, č. 1, s. 90-106; Červená, J., Postavení USA v rozděleném světě: mýty a realita soudobé americké ideologie. *Filosofický časopis*, 34, 1986, č. 2, s. 258-271; Krejčí, O., USA: Konzervatismus a zahraniční politika. *Filosofický časopis*, 36, 1987, č. 4, s. 499-513

osmdesátých let pozorovatelný nesmělý ústup od původních normalizačních či ryze perestrojkových témat. Celé šesté číslo roku 1988 bylo například věnováno Edmundu Husserlovi,⁹⁷ začínaly se objevovat stati o hermeneutice H.-G. Gadamera či o existencialismu a M. Heideggerovi.⁹⁸

Definitivní otevření časopisu ovšem přišlo až pod vlivem společenského převratu na přelomu let 1989/1990. Poslední stránky 37. ročníku roku 1989, na nichž je publikováno *Prohlášení pracovníků ÚFS ČSAV a Usnesení Československé filozofické společnosti při ČSAV*,⁹⁹ tak znamenají pomyslnou tečku za bezmála padesátiletým vývojem Filosofického časopisu. Jeho podoba se v této době odvíjela od poměru vědy a politiky, přičemž po většinu času bylo mezi obojím položeno rovnítko.

Hodnocení Filosofického časopisu v letech 1953-1989 je krajně problematické a můžeme na něj bezesporu nahlížet z různých úhlů pohledu. Jeho krkolomná historie nicméně současné badatele varuje, aby se nedopouštěli podobných paušalizačních odsudků minulých dekad, jakých se dopouštěli jejich předchůdci. Vypořádání se s Filosofickým časopisem z let 1953-1989 jako s „nevědeckým“ periodikem by bylo stejně pošetilé jako označení dnešního vědeckého diskurzu za jediný možný a správný. Podobné hodnocení by současně zahalovalo podivnou jednotu kontinuity i diskontinuity českého myšlení

Jak je patrné z nástinu vývoje základních trendů Filosofického časopisu ve třech zmíněných obdobích (stalinismus, jeho revize a normalizace), stránky Filosofického časopisu představují unikátní pramen pro dějiny fungování akademické sféry, jejích institucí, vědeckého provozu a vědy v éře státního socialismu. Zároveň jsou vhodným materiálem pro dějiny myšlení dané doby i pro zachycení proměn komunistické politiky a ideologie. Současně je však toto periodikum možné kriticky číst jako relevantní zdroj informací pro soudobý filozofický a dějinně-filozofický výzkum.¹⁰⁰

97 Cibulka, J., O Husserlově filozofii vědomí. *Filozofický časopis*, 36, 1988, č. 6, s. 841-859.

98 Hroch, J., Společenskohistorické a světonázorové základy pojetí etiky ve filozofické hermeneutice H.-G. Gadamera. *Filozofický časopis*, 35, 1987, č. 1, s. 116-129; týž, Filozofická hermeneutika H.-G. Gadamera a transcendentální fenomenologie. *Filozofický časopis*, 36, 1988, č. 6, s. 834-840; Zátka, V., K Heideggerovu pojetí lidské „existence“ v „Sein und Zeit“. *Filozofický časopis*, 36, 1988, č. 2, s. 258-271; Černohorský, I., Několik poznámek k existencialistickému pojetí svobody člověka. *Filozofický časopis*, 37, 1989, č. 6, s. 840-847.

99 Viz *Filozofický časopis*, 37, 1989, č. 6, s. 916 a 917. Paradoxní je, že pod druhým dokumentem je ještě podepsán jako předseda a místopředseda Československé filozofické společnosti Jakub Netopilík s Jindřichem Zeleným.

100 Za připomínky k původní verzi rukopisu děkuji Ivanu Landovi a anonymním recenzentům Filosofického časopisu. Josefu Zumrovi patří dík za poskytnutí cenných materiálů z jeho osobního archivu.